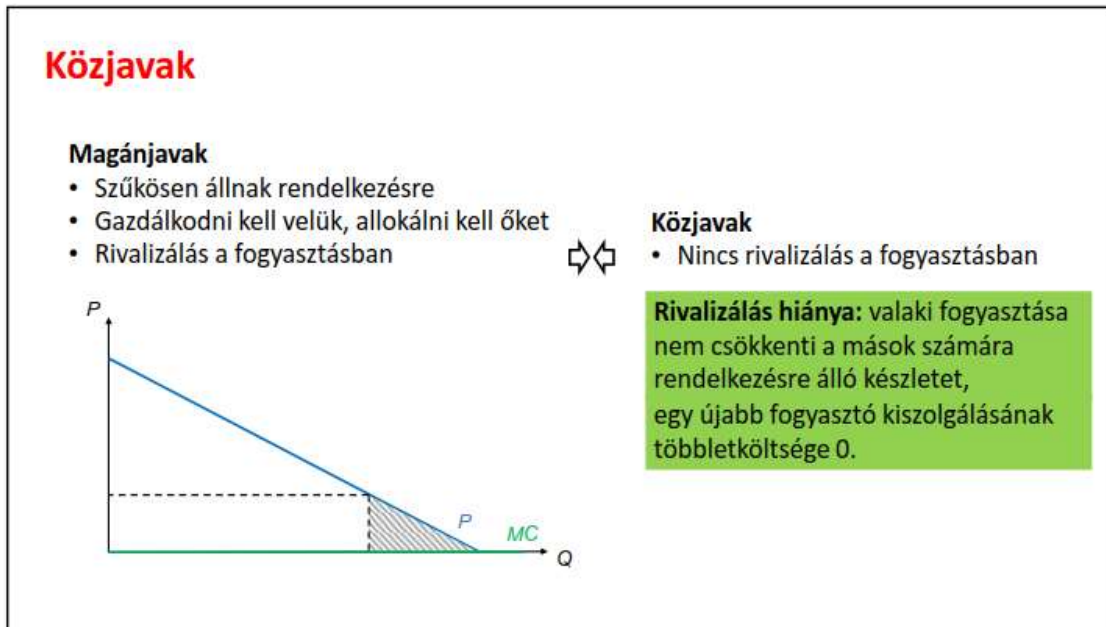

12. fejezet 6. lecke

Közjavak

1. dia

A piaci elégtelenségek, azon belül is a piaci tökéletlenségek, amikor nem állnak fenn a hatékony piac föltételei, egy másik példája a közjavak esete.

Amikkel eddig foglalkoztunk, azok magánjavak voltak, és legfontosabb tulajdonságuk, hogy szűkösen állnak rendelkezésre. Éppen ezért gazdálkodni kell velük, allokálni kell őket, meghatározni, hogy ki kaphat belőle, mennyit, és ki nem. Minderre azért van szükség, mert ha valaki kap belőle, akkor ugyanazt a darabot más már nem fogyaszthatja el. A fogyasztók ezért versengenek egymással a fogyasztásban.

A közjavak legfőbb tulajdonsága, hogy fogyasztásukban ilyen rivalizálás, versengés nincsen. Valaki fogyasztása nem csökkenti a mások számára rendelkezésre álló mennyiséget. Vegyük példának a rádióadást! Ha én hallgatom, attól még más is ugyanolyan jól hallgathatja, nem veszem el senki más elől. Ilyen az árvízvédelem is: ugyanaz a gát, ami engem megvéd, ugyanúgy megvédi az összes többi embert is a környékben. A rivalizálás hiányát úgy is szoktuk megfogalmazni, hogy egy újabb fogyasztó kiszolgálásának határkölsége zérus. Emlékezzon, hogy a határkölség feláldozott hasznokat jelentett: nem kell kizárnunk a fogyasztásból mást. Többe kerül-e eggyel több hallgatónak készíteni a rádióműsort? Drágábbá válik-e a gát fönntartása, ha még egy ember költözik a gáttal körülvett városba? Mindebből viszont első körben az következik, hogy ha van az adott termék vagy szolgáltatás iránt egy kereslet, mondjuk ilyen, akkor ha a határkölsége 0, egy jól működő versenyzői piacnak $P = MC$, vagyis 0 árat kellene megszabnia ennek a jószágnak. Ha viszont 0 az ára, akkor nem lesz senki, aki előállítsa, hiszen így az előállítás fix kölségei biztosan nem térülnek meg. Vagyis a közjavaknak

vagy nem alakulhat ki piaca, vagy pedig ha bármilyen nullánál magasabb áron értékesítik, az alultermeléshez vezet és holtteher-veszteséggel jár. Azonosítottunk hát egy problémát, most keressünk rá megoldást. Kiderül, hogy már maga a probléma is összetettebb, mint gondolnánk.

2. dia

Közjavak finanszírozása

Fogyasztók kiszolgálásának határkölsége 0 → optimális ár 0 → nincs ösztönző a termelésre

Megoldás 1.: a nem fizetők kizárása

- Díjköteles jóság
- Ha a „bekerítés” kis tranzakciós költséggel megoldható

Megoldás 2.: állami finanszírozás és adóztatás

- Univerzális költségviselés
- Pozitív extern hatások

Nem minden közjóság, aminek 0 az ára!

A fő probléma az, hogy hogyan finanszírozzuk ezeknek a közjóságoknak az előállítását, ha az optimális áruk 0 lenne, és így a piacnak nincs érdekében megtermelni.

Az egyik lehetséges megoldás, hogy „körbe kerítjük”, vagyis megpróbáljuk elérni, hogy csak az fogyaszthasson belőle, aki fizet érte. Átalakítjuk úgynevezett díjköteles jósággá. Ilyen díjköteles jóság például a mozi. Gondoljon bele, hogy nyilván a költségek szempontjából mindegy, hogy 100, vagy 101 ember nézi az adott vetítést. Ilyen az autópálya: megint csak nem okoz költséget egy újabb autós beengedése. Vagy a helyi közösségi közlekedés. A közös dolog ezekben, hogy jól le lehet őket zárni: a mozin van ajtó, a busznak is van 3 ajtaja, sőt, ha az első ajtó fölszállás érvényes, akkor a fölszállóknak csak egy, és az autópályákra lehet kapukat sorompókat meg kamerákat rakni. Ezeknek célja mind a nem fizetők kizárása, és a fizetők által befizetett összegből a jóság előállítási és fenntartási költségének legalább részbeni fedezése. Valakinek elő kell állítania a filmet, amit vetít a mozi, a buszt és a benzint a közösségi közlekedéshez, és az autópályákat!

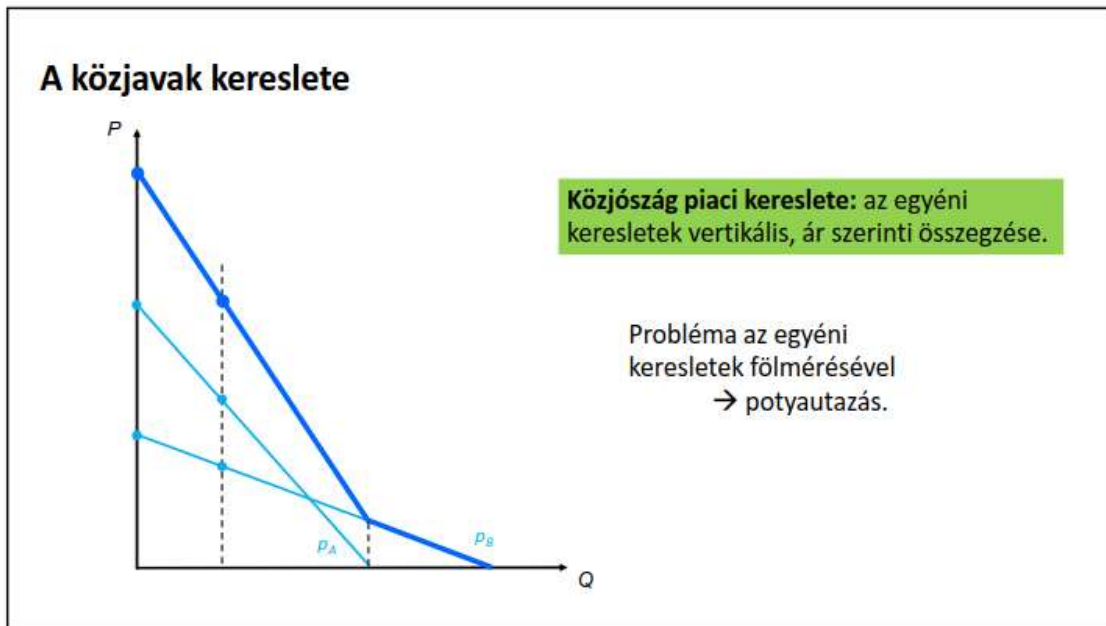
Na és mi a helyzet a városi utakkal, az árvízvédelemmel vagy a közvilágítással, az augusztus 20-i tűzijátékkal vagy a nyilvános parkokkal? Ezekért nem kell díjat fizetnünk. Még hozzá azért nem, mert itt nem, vagy csak nagyon nagy tranzakciós költségekkel lenne megoldható a nem fizetők kizárása a fogyasztásból – bár vannak olyan országok, ahol a parkokat kerítéssel körbeveszik, és mondjuk éjszakára lezárják. Ezekben az esetekben, mivel az állam rájön, hogy egy sokak számára hasznos nem rivalizáló jóságról van szó, inkább magára vállalja az

előállítás/fenntartás költségeit, és aztán adókat vet ki a fogyasztókra, amiből ezeket finanszírozza. Az adókkal az a jó, hogy mindenki fizeti, és mindenki más is tudja, hogy mindenki fizeti – ebből a szempontból igazságos. Ugyanakkor persze aránytalan is lehet, hiszen ha én mondjuk sosem mozdulok ki sötétben a lakásomból, akkor minek fizessem a közvilágítást. Cserébe viszont ha kimozdulok, senki nem kérdezi meg tőlem egy utcai lámpa alatt, hogy fizettem-e érte. Néhány esetben a közjavak finanszírozása valamelyest kötődik azok használatához, még ha nem is olyan közvetlenül, mint a díjköteles javak esetében. Például a városi utakat többek közt a benzinre kivetett adókból finanszírozzák, gondolva, hogy aki többet használja ezeket az utakat, az több benzint is vásárol. A közjavak finanszírozását gyakran azért is vállalja magára az állam, mert pozitív extern hatásokkal jár a fogyasztás. Miért állami finanszírozású a tűzoltóság, és miért nem magán tűzoltótársaságok biztosítják a tűzvédelmet, és aki fizet a védelemért, annak eloltják a házát, aki nem, azét nem? Ha én fizetnék a védelemért, a szomszédom nem, én akkor is kihívnám az én tűzoltóimat, hogy oltsák el a tüzet a szomszédomban, nehogy felgyújtsa az én házamat is. Hasonlóképpen, ha az én házam ég, és a tűzoltók eloltják, akkor a szomszédom háza is megmenekül. A közjavak problémája vastagon összefonódik az externáliákkal. Gondoljon csak az oktatásra, az egészségügyre!

Attól még, hogy valamit az állam biztosít, és ingyenes, nem biztos, hogy közjószág! A fontos közjószág tulajdonság az, hogy nincs rivalizálás a fogyasztásban: valaki fogyasztása nem csökkenti mások fogyasztási lehetőségét. Teljesül ez például a városi utakra? Nos, általában igen, kivéve reggel 8 és délután 4 környékén a csúcsforgalomban. Ott aztán igaz, hogy ha egy autó bemegy egy sávba, én már nem férek be. Vagy gondoljon a városi parkolásra! Biztos volt már olyan élménye, hogy valaki pont odaállt az utolsó jó parkolóhelyre: ez a rivalizálás. 2020 tavaszán volt egy érdekes kísérlet ezzel kapcsolatban a COVID-19 vírus miatt. A karantén alatt ingyenes volt a parkolás. Én jártam bent a városban párszor, és simán találtam parkolót mindig ott, ahova mentem. Ingyenes volt, de a kijárási korlátozások miatt a kereslet is csökkent, így nem volt szűkösség: még ingyen is több hely volt, mint amire szükség volt (a szűkösség kapcsán visszanézhet az 1. fejezethez). Aztán a korlátozásokat föloldották, de az ingyenes parkolás még vagy két hétig érvényben volt. Ekkor is voltam bent a városban, de csak kétszer, mert annyira ideges lettem attól, hogy nem ott parkolhattam, ahova mentem, hanem ahol véletlenül éppen találtam parkolót. Nagy kereslet és 0 ár egyenlő hiány! Aztán újra kellett fizetni a parkolásért, és mintegy varázsütésre ismét lehetett találni parkolót a belvárosban. Sajnos az orvosi ellátás sem lesz közjószág attól, hogy ingyenes. Mindenki számára elérhető lesz, csak győzze kívánni, hogy sorra kerüljön!

Olyan sok minden van még, amit ehhez mondani lehetne, de legalább remélem, hogy fölkeltem az érdeklődését, és most már látja, hogy a közgazdaságtan nem arról szól, hogy hogyan csináljunk pénzt.

3. dia

Van még egy probléma a közjavakkal. Méghozzá az, hogy azért az állami erőforrások is végesek, így érdemes lenne csak azokra a dolgokra költeni, amik a legértékesebbek a fogyasztóknak. Maradjunk csak az úthálózatnál: ide, vagy oda építsünk utat? Föl kellene mérni a keresletet. Tegyük föl, hogy van A és B fogyasztó, akiknek itt vannak a keresleti függvényei. A közjavak esetében nem az a kérdés, mint a magánjavaknál volt, hogy egy adott áron mennyit fogyasztana az egyik meg a másik fogyasztó összesen, hiszen egyszerre fogyasztják ugyanazt a jószágot. Inkább arról van szó, hogy a közjóság egy adott mennyisége mennyit ér az egyik meg a másik fogyasztónak összesen. Vagyis a két keresleti függvényt most vertikálisan, függőlegesen, az ár mentén kell összegezni. A 4. fejezet 4. leckéjében megnézheti, hogy hogyan működött az egyéni keresletek összegzése a magánjavak esetén, ha már nem emlékszik rá. A közjóság első darabjéért A ennyit fizetne maximum, B ennyit, ketten együtt legföljebb ennyit fizetnének, a tizedikért így, és így tovább. Efölött a mennyiség fölött már csak az egyiküknek érné meg vásárolni. A közjóság keresleti függvénye ez. Nyilván úgy fogunk utat építeni, hogy nem valamennyit az egyiknek, meg valamennyit a másinak, hanem mindketten használhatják az egészet, viszont közösen fizetnek érte.

Vagyis fizetnének, mert hogy az állam fogja finanszírozni, most csak azt akartuk kideríteni, hogy mennyire értékes nekik, mennyit lennének hajlandók fizetni érte. A baj csak az, hogy ha tudják előre, hogy nem kell majd fizetniük, akkor megérik nekik azt mondani, hogy nagyon sokat érne nekik, ha viszont kelleni fog, de tudják, hogy együtt fizetik, akkor meg érdekükben áll azt mondani, hogy „nekem ugyan nem ér sokat, fizessen valaki más, én meg majd potyautazok”. A játékelmélet és a stratégiai viselkedés itt is szerepet kap. A közjavak esetében tehát már a kereslet fölmérése is problematikus.

4. dia

A közlegelők tragédiája

A közös legelőre 10 gazda kihajt 1-1 tehenet legelni.

Hány tehen van a legelőn?	Egy tehen tejhozama	Napi összes tejhozam
10	30	300
11	28	308
12	24	288
...

Az eredmény a túlhasználát

A közös városban minden ember eldöntheti, hogy eldobja-e a szemetet.

		Én	
		szemetelek	nem szemetelek
Mindenki más	szemetelnek	Szemetes város	Szemetes város
	nem szemetelnek	Tiszta város	Tiszta város

- Növelni a szemetelés költségét
- Csökkenteni a nem-szemetelés költségét

El is érkeztünk az utolsó mozzanathoz, amit még a közjavak kapcsán be akartam mutatni, ez pedig a közlegelők tragédiája nevű jelenség. Ez ismét a játékelmélettel van kapcsolatban, igazából egyfajta sokszereplős fogolydilemma-helyzetről van szó. Az eredeti történet úgy szól, hogy van egy legelő a falu szélén, amely közös, és mindenki szabadon kihajthatja rá a teheneit legelni. Kezdetben van 10 gazda 1-1 tehenével. Ebben az esetben minden tehen ad mondjuk 30 liter tejet naponta, azaz összesen 300 liter a napi tejtermelés. Ha egy gazda kihajt még egy tehenet, akkor minden tehennek egy kicsivel kevesebb legelni való jut, így a tejhozamuk lecsökken mondjuk 28 literre, ami 11 tehenével számolva 308 liter naponta. Viszont ennek az egy gazdának most már két tehené van, és összesen 56 liter teje naponta. Ha egy másik gazda is kihajt még egy tehenet, akkor a tejtermelés lecsökken mondjuk 24 literre, ami 12 tehenével számolva már csak összesen 288 liter naponta. Csökkent az össztermelés, viszont ennek a másik gazdának most 28 helyett immár 48 liter tejet ad a két tehené. Látja a negatív extern hatást? Ha kihajtok még egy tehenet, az mindenki más tehenének a tejhozamát is csökkenti. És látja az egyéni ösztönzést: ha kihajtok még egy tehenet, az enyéim összesen több tejet adnak. Így mindenkinek érdeke egyre több és több tehenet kihajtani a legelőre, vagy egyre többet és többet halászni a közös tengerből, és elérjük a túllegeltetés és a túlhalászás esetét. Előbb-utóbb még azt is elérhetjük, hogy már nem azért hajtok ki még egy tehenet, hogy nálam nagyobb legyen a tejhozam, hanem hogy kevésbé csökkenjen, ez egy önpusztító ördögi kör.

Nézzük csak meg, hogy miért szemetesek a városok! Itt van, hogy én eldobálom-e a szemetet, vagy nem, itt van, hogy mások szemetelnek-e vagy sem. Ha mások nem szemetelnek, akkor függetlenül attól, hogy én szemetelek-e vagy sem, a város elég tiszta lesz. Ha viszont mások szemetelnek, akkor megint csak függetlenül attól, hogy én szemetelek-e vagy sem, a város piszkos lesz. Mi a domináns stratégia az egyén számára: mindegy, hogy én mit csináljak, a többiek viselkedése a döntő, akkor már azt teszem, ami nekem kevésbé költséges: szemetelek. Ha pedig mindenki ugyanígy gondolkodik, akkor szemetesek lesznek a városaink. A megoldás,

hogy növelni kell a szemetelés költségét, mondjuk bírságokkal, de vigyázat: ezeknek a betartatása is költségekkel jár. Akkor csökkentjük a nem-szemetelés költségét! Például azzal, hogy sűrűbben helyezünk el a városban szemeteseket. De a legjobb, ha olyan preferenciái alakulnak ki az embereknek, hogy jobbnak találják a tisztaságot, mint az igénytelenséget!

A közgazdaságtan próbál mindig olyan ösztönzőrendszereket fölláttani, amik egy valamilyen szempontból kívánatos viselkedés irányába terelik az embereket. Ezt persze jobban meg tudja tenni, ha pontosabb elméletei állnak rendelkezésre arról, hogy milyen erők játszanak közre egy-egy jelenség kapcsán. De végső soron mindig arról van szó, hogy a megfelelő preferenciákkal rendelkező fogyasztókból álló társadalomban a piac láthatatlan keze sokkal könnyebben ki tud alakítani ideális kimeneteleket.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
KÖZGAZDÁSZ KÉPZÉS
TÁVOKTATÁSI TAGOZAT
LECKESOROZAT
COPYRIGHT © SZTE GTK 2017/2018

A LECKE TARTALMA, ILLETVE ALKOTÓ ELEMEI ELŐZETES,
ÍRÁSBELI ENGEDÉLY MELLETT HASZNÁLHATÓK FEL.

JELLEN TANANYAG
A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN KÉSZÜLT
AZ EURÓPAI UNIÓ TÁMOGATÁSÁVAL.
PROJEKT AZONOSÍTÓ: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE